

IFODALI O'QISHGA O'RGATISH

**Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogic
instituti Boshlang'ich ta'lim fakulteti
3v-guruh talabasi Usenbaeva Gozzal**

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktab o'quvchilarini ifodali o'qishga o'rgatish va ifodali o'qish haqida ma'lumot berilib boriladi.

Kalit so'zlar: Ifodali o'qish, nutq, maktab o'quvchilari, o'rgatish, o'qituvchi

Boshlang'ich ta'lim uzluksiz ta'lim tizimining eng muhim va murakkab bo'g'ini hisoblanadi. Boshlang'ich sinflarda ifodali o'qishga o'rgatish sinflar bo'yicha o'qish mazmunini og'zaki va yozma nutqini rivojlantirish va mashg'ulotlarni olib borish kerak. Bola maktabga kelganida avval o'qish, yozishni o'rganadi. Asta-sekin unga mustaqil kitob tanlay boshlaydi, o'qigan kitobini to'g'ri baholay olish ko'nikmalari shakllantiriladi. Boshlang'ich sinflarda o'quvchilar so'zlarni to'g'ri bo'g'inlarga ajrata olishi kerak, buning uchun o'qituvchi har bir o'quvchi bilan ishlash o'quvchilar bilan to'g'ri muomalada bo'lishi zarur. Ifodali o'qish turli badiiy va amaliy matnlarni puxta o'zlashtirishning ma'lum metodlaridan biri sifatida o'qituvchi uchun kalit rolini bajaradi. Ifodali o'qish darslarida o'quvchilarning zerikishiga yo'l qo'ymaydi, aksincha faollashtiradi, badiiy asarlarga qiziqishini kuchaytiradi, adabiyotga havas uyg'otadi. Ifodali o'qish va o'zaro nutqiy faoliyat jarayonida bolalarning adabiy talaffuz me'yorlari shakllanadi. O'quvchilar nutqining grammatik shakllarini to'g'ri qo'llash va to'g'ri talaffuz etish bolalar nutqining ravon, ifodali bo'lishiga yordam beradi. Ifodali o'qishda: a) nafasdan to'g'ri foydalana olish; b) adabiy til talaffuz normalarini yaxshi bilish; c) so'z, bo'g'in va tovushni to'g'ri, aniq talaffuz etish; Boshlang'ich o'quvchilarini ifodali o'qitishda asosan shu 3 qoidaga amal qilishi kerak.

Ifodali o'qish — bu nafaqat matnni o'qish, balki uni tushunish va ma'lum bir his-tuyg'u yoki ma'no bilan o'qishdir. Bu jarayon, o'quvchilarni matnni yuksak darajada tushunishga, nutqni va fikrni aniq ifodalashga o'rgatishga qaratilgan. Ifodali o'qish nafaqat o'quvchilarning o'qish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi, balki

ularning umumiy nutq madaniyatini, kommunikativ qobiliyatlarini oshirishga ham yordam beradi.

Ifodali o'qishning ma'nosi va ahamiyati. Ifodali o'qish o'quvchining matnni to'g'ri, ma'no va tuzilishga mos ravishda o'qishiga yordam beradi. Bu esa nafaqat matnni tushunishni, balki o'qigan materialni samarali tarzda eslab qolishni ham ta'minlaydi. Ifodali o'qish, asosan, yuqori darajadagi ijtimoiy va psixologik ko'nikmalarni rivojlantirishga xizmat qiladi. O'quvchilar ifodali o'qish orqali, o'qigan ma'lumotlarni o'zlarining hayotiy tajribalariga moslashtirib, turli vaziyatlarda to'g'ri qo'llashni o'rganadilar.

Ifodali o'qishga o'rgatish metodlari Ifodali o'qishni o'rgatish uchun bir nechta samarali metodlar mavjud:

Matnni to'liq tushunish: O'quvchi o'qishdan oldin matnning umumiy mazmuni va asosiy g'oyalarini tushunishi kerak. Bu matnni o'qishdan oldin uning strukturasini tahlil qilishni o'z ichiga oladi.

Qiziqarli intonatsiyalarni qo'llash: O'quvchi o'qish jarayonida so'zlarning ma'no va tuzilishini aks ettirish uchun turli intonatsiyalarni qo'llashi kerak. Bu matnni ifodalashda muhit yaratadi va o'quvchining e'tiborini matnga jalb qiladi.

Jismoniy harakatlar va mimikalar: Ifodali o'qish jarayonida, jismoniy harakatlar, yuz ifodalari va mimikalar matnni yanada jonlantiradi. O'quvchilarni shu tarzda ifodalashga o'rgatish, ularning matnni to'liq anglashiga yordam beradi.

Mashq va treninglar: Ifodali o'qish ko'nikmalarini rivojlantirish uchun turli xil mashqlar va treninglar o'tkazish zarur. O'quvchilarga nutqni tahlil qilish, matnni qisqa va samarali tarzda ifodalashda yordam beradigan o'yinlar va interaktiv metodlar ishlatilishi mumkin.

Ifodali o'qishning psixologik aspektlari Ifodali o'qish o'quvchining ichki dunyosini va uning shaxsiy rivojlanishiga ham ta'sir qiladi. Bu o'quvchining o'zini ifoda etish imkoniyatlarini kengaytiradi, nutq madaniyatini oshiradi va nutqning aniqligini ta'minlaydi. O'quvchilar o'qish jarayonida nafaqat tilni balki his-tuyg'ularni va ruhiy holatni ifodalashni ham o'rganadilar. Bu orqali ular o'z fikrlarini aniq va to'liq ravishda bildirishni o'rganadilar.

Ifodali o'qishning maktabdagi roli. Maktabda ifodali o'qishning o'quvchilarning umumiy bilimlarini rivojlantirishda muhim o'rni bor. Bu o'quvchilarga nafaqat o'qish, balki yozish, nutq so'zlash, hamda ma'lumotni tahlil qilish kabi boshqa ko'nikmalarni ham o'rgatadi. O'qituvchilar ifodali o'qishni o'rgatish orqali o'quvchilarning o'qish va yozish qobiliyatlarini, shuningdek, ularning umumiy tafakkur darajasini oshiradilar.

1-sinf o'quvchilari uchun ifodali o'qish ustida ishlash quyidagi ishlardan iborat:

- Badiiy asarlarni o'qituvchi o'qib berishi
- Bolalarning asar mazmuniga tushunganini aniqlash maqsadida qisqa suhbat o'tkazish
- Ifodali o'qib berishi uchun dastlab o'quvchilarning o'zlari matnni o'qib ko'rishi
- O'qituvchi tarafidan qiyin so'z va so'z birikmalarini to'g'ri o'qishga o'rgatish
- Matnni o'qiganimizda o'quvchilarga tanish bo'lmagan belgilarning qo'llanilishini ko'rsatib berish
- Matnni bo'laklarga o'qib berish
- Mazmunini analiz qilish va o'qituvchi tarafidan berilgan so'raqlarga javob berishi
- Oldinnan topshiriq berish va ikkinchi marta qayta o'qish
- Asardagi bosh fikrni toppish va yozuvchining fikrlarin aniqlash

Boshlang'ich sinflarda ifodali o'qishga ko'b e'tibor beriladi. Ma'lumotlarga qaraganda boshlang'ich sinfni bitirgan o'quvchilarning 43,3 foizi ifodali o'qish darajasiga erishadi, 53 foiz o'quvchi ifodali o'qish darajasidan past o'qiydi, 3,7 foiz o'quvchi belgilarni saqlab o'qiy olmaydi.

O'qituvchining ifodali o'qishi o'quvchilarga katta ta'sir ko'rsatadi. O'qituvchi qanchalik ifodali o'qisa, yosh tinglovchilar ongida shunchalik chuqur va barqaror tassurat qoladi. Ifodali nutq va o'qish qobiliyati boshlang'ich ta'limning barcha to'rt yili davomida shakllanadi. Nutq va o'qishning ifodaliligiga o'rgatishning boshlang'ich nuqtasi jonli, so'zlashuv nutqidir. Bolalar og'zaki nutqining tovushli tomonini rivojlantirish orqali biz ularning o'qishining ifodaliligini yaxshilaymiz va aksincha. Farqi shundaki, nutq so'zlovchining niyatini aks ettiradi va o'z bayonotini tuzadi va o'qiyotganda muallif (yozuvchi, shoir) tomonidan tuzilgan "begona" matn uzatiladi va asarni ifodali o'qishdan oldin, avval uni o'rganishingiz, mazmunini (yozuvchining g'oyasi va niyatini) tushunib olishingiz va shundan keyingina matn tinglovchiga yetib borishi va unga estetik ta'sir ko'rsatishi uchun ovoz chiqarib aytish usulini tinglovchiga taqdim etishingiz kerak.

Ekspressiv nutq - gap mazmuniga yoki o'qilayotgan matnga mos keladigan og'zaki nutq. Ovozli nutqning ekspressivlik vositasi intonatsiyadir. Maktabga kirgandan so'ng, bolalar allaqachon o'z ona tilida gaplashadilar, ma'lum bir lug'atga ega, ularni suhbatda, boshqalarga tushunarli kombinatsiyalarda qo'llaydilar, savollarga javob bera oladilar va hokazo. Tilni assimilyatsiya qilish bilan birga, bolalar kundalik hayotda keng tarqalgan intonatsiyalarga ega bo'lishadi, garchi bu elementlarning barchasi ular tomonidan ajratilmagan va amalga oshirilmagan, chunki ular taqlid qilish orqali o'rganiladi. Savodxonlikni o'rgatishda (yozish va o'qish), keyin esa fonetika va grammatikani o'zlashtirishda tilning barcha tarkibiy elementlari, shu jumladan intonatsiya tilni tovushli nutqda amalga oshirish usuli

sifatida asta-sekin amalga oshiriladi. Aynan shu tovush darajasida nutqning tushunariligi va ifodaliligiga erishiladi.

O'rta maktabda nutq va o'qishning ifodaliligiga o'rgatish davom etmoqda, bu erda ifodali o'qish maktab sharoitida badiiy o'qish san'ati, og'zaki nutq va adabiyotni tasviriy o'qitish madaniyatini oshirish yo'llaridan biri sifatida qaraladi, chunki u chuqurlashtirishga olib keladi. Badiiy asarning obrazli tahlili va yozuvchi mahoratini ochib beradi. O'rta va o'rta maktablarning amaldagi o'quv dasturlari o'quvchilarning har bir izchil matn ustida ifodali o'qishni mashq qilishni talab qiladi, shunda darsdagi bironta ham matn monoton, ifodasiz o'qilmasligi kerak. Bu boshlang'ich sinf o'qituvchilarini kichik yoshdagi o'quvchilarni ifodali o'qish bo'yicha kelgusi ishlarga to'g'ri tayyorlashni va shu bilan keyingi sinflarda bolalarni o'qitishning uzluksizligini ta'minlashni talab qiladi. O'qituvchi nutqning ifodaliligiga oid ishda nutqning ifodalilik vositalariga katta e'tibor qaratish lozim. Bular intonatsiya, mantiqiy stress, pauzalar, temp, ovozning kuchi va balandligi. Nutqni ifodalashning barcha vositalari bir-biri bilan chambarchas bog'liq va bir-birini to'ldiradi. Nutq ekspressivligining asosiy vositasi intonatsiyadir. Kundalik hayotda intonatsiya beixtiyor, o'z-o'zidan tug'iladi, chunki so'zlovchi o'z fikr va his-tuyg'ularini ifodalaydi.

Xulosa

Ifodali o'qish — bu faqatgina matnni o'qish jarayoni emas, balki bu jarayonda o'quvchi nutq madaniyatini, fikrlash qobiliyatini va o'zini ifodalash usullarini rivojlantiradi. Maktabda ifodali o'qishga o'rgatish o'quvchilarning umumiy rivojlanishi, bilim olish jarayoni va kommunikativ qobiliyatlarini oshirish uchun zarurdir. Shuning uchun, o'qituvchilar bu borada o'quvchilarga keng ko'lamli metodlar orqali yordam berishi lozim.

Adabiyotlar

- Peshkova, G. V. (2015). *Ifodali o'qish metodikasi*. Tashkent: O'qituvchi.
- Shamsutdinova, F. X. (2013). *O'qish va yozish pedagogikasi*. Tashkent: Sharq.
- To'xtasinova, R. (2017). *O'qitishning innovatsion metodlari*. Tashkent: Science and Education Publishing.
- Mamatov, M. (2019). *Nutq madaniyati va ifodali o'qishning psixologik aspektlari*. Tashkent: O'zbekiston milliy universiteti nashriyoti.

Internet saytlari:

- <file:///C:/Users/User/Downloads/To%E2%80%99xtamurodova+Marjona.pdf>
- <file:///C:/Users/User/Downloads/Ishmirzayeva+Mastura.pdf>